

Agresivita Keltů v Čechách: zprvu jako motor reprodukce a poté zániku jejich civilizace

Spíše agresivita, tedy útočnost a výbojnost (nerozlučně s obranou), nežli „pokojné“ zemědělství a výroba může být považována za symptom nejenom českých Keltů, nýbrž všech (proto)historických populací v jižnější polovině evropského kontinentu.

■ Jiří WALDHAUSER
Muzeum Mladoboleslavská
Mladá Boleslav

■ Tomáš MANGEL
Petr ONDROUŠEK

Přímým projevem agresí se staly války (a konflikty) všech rozměrů. Vystopovat konkrétní specifické formy agresivity na teritoriu keltských Čech by mělo být při hledání netradičních úhlů pohledu na dějiny naší první historicky pojmenované civilizace užitečné (a zajímavé).

Písemné zprávy

Válečné akce Keltů ve 4.-2. století před změnou letopočtu známe z písemných zpráv doslova překročily hranice evropského kontinentu a zasáhly výběžek Blízkého východu (území dnešního Turecka a Sýrie) a severoafrické pobřeží (oblast Egypta a Tuniska). Dobyť antického města Říma s výjimkou pevnosti na Kapitolu v letech 387/386 před Kristem přineslo Keltům mimořádné renomé nejenom u jejich současníků, ale i pozornost historiografie středověku a novověku.

Agresivita Keltů se projevovala jednak válečnými taženími s (často dosaženým) cílem trvalého obsazení určitého (menšího) území, jednak úspěšným „vývozem“ ozbrojených bojovníků-žoldnérů, kteří vstupovali do služeb tehdejších mnohdy velmi známých panovníků. O tom

informují písemné prameny, včetně faktu, že Antigonos Gonatas – jeden z následníků Alexandra Makedonského – zaplatil za každého keltského žoldnéře zlatý statér (Filip 1956, 226, pozn. 5). A to ještě není řeč o zřejmě masovém vývozu „anonymních“ keltských ozbrojenců, těch, kteří se nedostali do nám zachovalého písemného svědectví. Tak například na pohřebišti v Alerii (antická Alalia) na středomořském ostrově Korsice byl prozkoumán hrob po zuby ozbrojeného keltského bojovníka mezi stovkami hrobů domorodců a Feničanů. Keltologové nemají pochyb, že jde o jednoho z keltských žoldnérů, sloužících tamější společenské elitě (Kruta 2000, 399)

První historická zpráva o Keltech, kteří přinejméním zčásti obývali území Čech, mluví právě o válečném konfliktu mezi keltským kmenem nebo svazem Bójů a jiným konglomerátem nejspíše částí několika germánských a keltských kmenových pospolitostí. K popisovanému úspěchu Bójů, byť interpretovanému nikoli jako vítězství, ale pouze jako odrazení agrese, mělo dojít okolo roku 113 před naším letopočtem (ale uvádějí se i léta 119-114). Tolik Strabo ve své Geografii.

Potom následuje odmlka, byť se dozvídáme několik geografických pojmů. Mimo to opět zmínku o (již tehdy bývalé) válečné statečnosti kmene Volků-Tektoságů, jejichž sídla umísťují někteří badatelé buď do severní poloviny Čech, nebo na Moravu. Pozornosti zasluží účast 32 tisíc Bójů ve válce keltského kmene Helvetiů proti Římanům v roce 58 před Kristem. Tolik Caesar ve svém díle Zápisky o válce galské.

Také poslední písemná zpráva o Keltech v Boiohaemu se zmiňuje o předchozím vypuzení Bójů, nežli tuto zemi obsadil král Marbod

■ Obr. 1 Keltský bojovník, 3. stol. př. n. l.

■ Obr. 2 Příslušník bojovnické elity, 1. stol. př. n. l.

s Markomany, k čemuž došlo mezi léty 9-6 před změnou letopočtu. Tolik Tacitus v díle *Germania*.

Skoro nic víc nám historické podání o Keltech ve středu Evropy nepřináší. Shrňme-li drtivou podstatu sporých historických sdělení o Keltech v Česku a okolí, nutno zdůraznit, že se nedotýkají prakticky ničeho jiného, nežli vojenských událostí – agresí všeho druhu, ať úspěšných nebo pro Kelty tak zdrčujících v tom směru, že se již po

■ Obr. 4, 5 Modelová rekonstrukce „masakru“ 7 jedinců z lokality Mužský – Hrada (kolem r. 400 př. n. l.)

letech 9-6 před Kristem vůbec neobjevují v zrcadle dějin střední Evropy. Konečně i nejstarší zprávy o nás Čechách většinou mluví vojenským jazykem, k němuž přibývají slova o víře či christianizaci země.

Archeologické projevy agresivity Keltů v Čechách – zbraně v hrobech

Archeologicky doložené projevy agresivity Keltů v Čechách zahrnují jenom malou část těchto aktivit, neboť jejich prokazování patří mezi nanejvýš komplikované problémy archeologie. Až na jeden, výskyt zbraní v hrobech Keltů ze 4.-3. století. Tento fenomén odhaluje zcela jednoznačně agresivitu Keltů nejenom ve své době, ale během celého dlouhého období od neolitu po středověk, kdy v žádném nebylo ukládáno ve hrobech víc zbraní než u Keltů (Vencl 1984). A vůbec nezáleží, zda zbraně v keltských hrobech zastupovaly jenom symbol boje nebo v něm byly skutečně používány, jak naznačují antropologové zjištěná zranění, třeba šrámy na lebkách.

Hroby ozbrojených mužů tvoří na pohřebištích Čech 11-33 % všech zkoumaných hrobů (Waldhauser 1978, 209-212, Tab. 55, 86). Nepochybně nejde o (statisticky) zkreslenou projekci faktu, že například na největším keltském pohřebišti východně od Rýna v Jenišově Újezdě v Podkrušnohoří bylo zjištěno 15 % hrobů bojovníků, v Radovesicích 11 %, v Tuchomyšli 27 % (a to jde o moderní archeologické výzkumy), v Letkách 25 %, ve Stráncích dokonce 33 %. Tyto výpočty naznačují, že přibližně desetina až třetina populace českých Keltů, což znamená polovina všech (bojeschopných?) mužů byla ve 4.-3. století ozbrojena. To znamená, že společnost Keltů v Čechách byla v uvedeném období na vysokém stupni militarizace.

Kromě nálezů z keltských hrobů se do kategorie militárií řadí i některé většinou fragmentární nálezy pocházející ze sídlištního prostředí. Jako zbraně mohly být výjimečně Kelty užívány i další artefakty, které však primárně sloužily řemeslným, či jiným než bojovým účelům. Ve stručnosti uvádíme přehled militárií doby laténské:

Meč

Meč je zbraní, která je vnímána jako symbol válečníka. Byla přikládána do výbavy téměř všech keltských bojovníckých hrobů. Starší typy mečů mají kratší (cca 60 cm) širší čepel zesílené středovým žebrem s hrotem ostře se sbíhající. V pozdním latěnu dospěl vývoj meče k delším tvarům s obléjším hrotem a čepelí s čochovitým profilem. Někdy se objevují se i velmi krátké mečíky s rukojetí připomínající tvar lidské postavy, které jsou chápány jako symbol náčelnického postavení. Meče byly opatřeny nejčastěji kovovou (bronz, železo či jejich kombinace) pochvou s můstkem na zavěšení a různě tvarovaným nákončím. Meč se nosil zavěšen u pravého boku pomocí důmyslného závěsu vyrobeného z organického materiálu a různého počtu kroužků či pomocí železných řetězových nebo vybitých opasek.

Nůž

Nůž byl pracovní i kuchyňský nástroj každodenní potřeby. Škála nožů se pohybuje od jednoduchých typů s čepelí vsazenou do dřevěné rukojeti až po pokročilejší kompozici s čepelí z tzv. pakeťové oceli s rukojetí zakončenou očkem. Jejich délka kolísá okolo 25 cm a řadí tak nůž mezi nouzové či záložní zbraně.

Sekáč

Většina historických období zná mezičlánek mezi nožem a mečem. Jinak tomu není ani v případě laténské kultury. V období časného latěnu se objevují velké nože s výrazně zakřivenou čepelí, britvovými ostrými a rukojetí obloženou dřevěnými střeňkami. Pro pozdní období jsou typické sekáče s kroužkem na rukojeti, tvarově podobné již zmíněným nožům. Některé exempláře mohou být na čepeli zdobené.

Kopí

Tato dominantní zbraň starověkých armád je také běžnou výbavou hrobů keltských válečníků. Výrazný list kopí mohl mít formu nejrůznějších tvarů a velikostí. Stejně jako čepel meče je opatřen zpevňovacím žebrem. K ratišti je upevněn úzkou (1,5 cm) krátkou tulejkou a dvojicí často zdobených hřebů. Ratiště různých délek (1,5-2,2 m) bývá oku-

to železnou botkou, která jednak chránila jeho spodní konec, jednak sloužila jako protizávaží vůči hrotu a usnadňovala tak ovládání této zbraně jednou rukou.

Oštěp

Oštěp byl užíván jako dálková vrhací zbraň. Hroty oštěpů tvarově odpovídají hrotům kopí, jsou však výrazně menších rozměrů. Široká škála hrotů těchto zbraní byla opatřena subtilním ratištěm sloužícím jako stabilizátor letu.

Sekera

Tento především pracovní nástroj nebývá součástí výbavy bojovníckých hrobů a ani antičtí autoři jej v souvislosti s keltskými válečníky neuvádějí. Ani charakter těchto nálezů nenasvědčuje jejich bojovému použití. I přes tato fakta mohla být sekera jako zbraň užita v nouzových případech.

Luk a prak

Jejich používání Kelty dokládají nálezy hrotů šípů a oblázkové „munice“. Lze předpokládat, že jako zbraně byly užívány především při obraně opevnění, neboť zaměstnávají obě ruce a neumožňují nést pro jinak nechráněného bojovníka nezbytný štít. Přihlédneme-li k faktu, že účinné masové nasazení těchto zbraní vyžaduje vyšší organizovanost vojska a propracovanou taktiku, je zřejmé, že luk i prak byly do boje nasazovány doplňkově a ve výjimečných případech.

Kyj a palice

Hypoteticky lze předpokládat existenci i těchto dřevěných archeologicky zatím nedoložených „zbraní chudých“. Stejně jako v případě sekery nejsou tyto vzhledem k tehdy užívaným ochranným prvkům výstroje vhodné pro starověký způsob boje vyžadující zbraně uzpůsobené především k bodu, řezu či seku.

Štít

Štít byl často jedinou ochranou keltských bojovníků zakrývající téměř celé jejich tělo. Tento základní defenzivní prvek tvořila oválná či polygonální deska složená ze tří prken snad potažená kůží, zpevněná středovým žebrem vřetenovitěho tvaru s dutinou pro držadlo držené v pěsti. Část pro úchop byla navíc zesílena železným umbem.

■ Obr. 3 Výběr replik keltských militárií. Zleva: oštěpy – 1. stol. př. n. l.; sekera; oválný štít – 2. pol. 2. stol. př. n. l.; meč v železné pochvě – 2. pol. 2. stol. př. n. l.; meč s medailonkovitým nákončím v bronzové pochvě – 3. stol. př. n. l.; kopí – 1. stol. př. n. l.; kopí 3. stol. př. n. l.; sekáč a nůž – 2. pol. 2. stol. – 1. pol. 1. stol. př. n. l.

Kování byl v některých případech zesílen i okraj štítu. Konstrukce jezdeckých štítů byla stejná, jen jejich rozměry byly menší a tvarově odpovídaly spíše kruhu.

Přilba

V průběhu doby laténské se objevuje celá řada typů přileb vyrobených ze železného či bronzového plechu. Tato často bohatě zdobená součást výzbroje se skládala ze „zvonu“ chránícího lebku, symetrických či asymetrických lícnic a týlního štítku. Přilbicemi byla vybavena pravděpodobně pouze bojovnícká elita.

Zbroj

Většina keltských bojovníků nepoužívala žádnou archeologicky doložitelnou ochrannou zbroj. V písemných pramenech je dokonce uváděna zvláštní skupina válečníků, tzv. Gaesatů, kteří údajně do boje nastupovali zcela nazí. Zbroj lze předpokládat pouze u bohatších příslušníků bojovnícké vrstvy, kteří se chránili kromě štítu a přilbice také železnými kroužkovými košilemi s pláštíkem zesilujícím ochranu ramen. Fragmenty podobného pancíře byly nalezeny na závistiském oppidu. Užívání zbrojí z organických materiálů je pravdě-

podobné, archeologicky však těžko prokazatelné.

Několik poznámek ke keltskému válečnictví

Podle starověkých autorů byl útok keltského vojska rychlý a velmi tvrdý. Provázel ho bojový pokřik a ryk válečných trub. Bojovníci se i úpravou zevnějšku snažili vyvolat děs v řadách nepřítele a obrátit jej tak na ústup. Najdou se však i zmínky o uspořádaných bojových formacích a taktickém pohybu. Další zmínky se nepříliš lichotivě zmiňují o keltských zbraních - štíty se snadno prorážejí, kopí lámou a meče ohýbají (Caesar 1, 25; Plutarchos 41, 4; Polibios 2, 33)

Porovnáme-li tyto zprávy s dosud učiněnými rozbory a rekonstrukcemi, nezbyvá, než jim dáti za pravdu. Meče nevynikají tvrdostí, kopí jsou překvapivě subtilní a prkenné štíty o síle několika milimetrů nevzbuzují pocit bezpečí. Avšak právě Keltové, v jejichž hrobech se tyto zbraně nacházejí, podnikli celou řadu úspěšných tažení a dobyli velká území. Vystává otázka, jak tento národ dosáhl výrazných válečných úspěchů s těmito na první pohled ne zcela vhodnými prostředky.

Keltské zbraně, ač subtilní a křehké, skrývají celou řadu důležitých technických detailů svědčících o profesionální komunikaci výrobců a válečníků. Zbraně jsou totiž vyrobeny tak, aby byl bojovník schopen v krátké době zasadit s minimální energií co nejvíce devastujících zásahů. Rozměrný, avšak lehký štít ochrání svého majitele nejen před střelami z luku a praku, ale vydrží i po celou dobu prvního, nejdůležitějšího a tehdy často rozhodujícího střetnutí. Konstrukce štítu a jeho váha navíc umožňuje snadnou prostorovou manipulaci bez větší fyzické námahy. Zbroje chrání životně důležité partie (hlava, trup), avšak tam, kde je třeba vysoké rychlosti a pohyblivosti (paže, nohy), schází. Exponovaná místa (ramena, hrud) jsou naopak zesílena pláštěm.

Tato zjištění naznačují, že ony podceňované zbraně, pro svou subtilnost mnohdy považované za votivní či symbolické, byly při správném použití účinnými nástroji profesionálních válečníků. Své zbraně a taktiku přizpůsobili keltští válečníci tak, aby byly vhodné pro rychlý a tvrdý útok, který prakticky rozhodoval celou bitvu. Pak nebylo neobvyklé, že samotný efekt blížící se armády obrátil dezorientovaného či málo motivovaného nepřítele na útěk. Pokud se však Kelové střetli s dobře organizovaným protivníkem, mohla se tato taktika změnit v nebezpečnou hru s nejistým koncem. To se stalo pravidlem při střetu s reformovanými římskými legiemi, jejichž výcvik umožnil jakkoliv tvrdý útok zachytit a odrazit, v případě neúspěchu spořádaně ustoupit a ve vhodnou chvíli znovu zaútočit. vojenský dril a propracovaná taktika slavily úspěch nad „druzinovými“ organizovanými, byť bezpříkladně odvážnými a dobře vyzbrojenými Kelty.

Jiné projevy agresivity Keltů v Čechách

Kromě zbraní svědčí o agresivitě Keltů v Čechách několik desítek prozkoumaných hromadných tzv. nerituálních hrobů. U některých z nich, např. z Prahy-Bubenče, nescházejí doklady o možném násilném konci pohřbených, což se týká i dalšího příkladu z Hradů (téměř deset částečných skeletů...) (Pleslová – Štiková 1958; Waldhauser 1985;

1993). Nejčastěji bývají datovány do 5.-4. století (LT A/B1), tedy do konfliktního období počátků invaze Keltů do Čech.

Mimořádný doklad agresivity zastupuje nález lebky dekapitovaného Kelta, jehož hlava byla vystavena jako trofeum na bráně A na oppidu Závist. Korespondují s tím písemné zprávy o dekapitaci a následném pozlacení jako číše upravené lebky římského konzula Postumia Helvétii okolo roku 216 př. n. l. (Drda – Rybová 1998, 145).

Až překvapivě nečetné zůstávají doklady násilného zničení zemědělských sídel. Téměř chybějí jednoznačné archeologické situace, podle kterých by šlo zvažovat spálení sídel jako jeden z neúčinnějších způsobů vedení války. Ovšem běžné vypálení vesnic a dvorců nemuselo vyústit v čitelné archeologické situace, takže může jít o mezeru v poznání – ve výpovědní hodnotě pramenů.

Opět velmi výjimečné zůstávají archeologické stopy po dobývání opevnění, ačkoli třeba podle Caesarova líčení v Komentářích o válce galské bylo obléhání a ničení oppid běžným úkonem tehdejší války. V důsledcích by archeologické interpretace nedošly k závěru o tehdejší dlouhodobé válce. Ze všech českých oppidálních opevnění by pouze oppidum u Stradonic mohlo být klasifikováno jako dobyté a násilně zničené.

Ofenzivní a defenzivní stadia agresivity Keltů v Čechách

Bývalá celebrita české archeologie profesor Jiří Neustupný přišel v roce 1968 se zajímavým postřehem (Neustupný 1968). Povšiml si v mnoha pravěkých obdobích faktu, že častěji bývají zbraně v hrobech těch populací, která nebudovala opevnění, hradiště. A naopak. Rituální recept platil jinak pro komunity, jejichž příslušníci budovali desítky až stovky opevnění. Ti zbraně do hrobů neukládali. Spolu s dalšími fenomény došel k názoru o jednak ofenzivních, jednak defenzivních stadiích vývoje společnosti. Tyto postřehy jako by byly „příšity“ civilizaci Keltů (nejenom) v Čechách:

- ofenzivní stadium společnosti 4.-3. století – zbraně v hrobech – absence opevnění
- defenzivní stadium společnosti 2.-1. století – absence zbraní i hrobů (!) – epocha oppid

Příčiny agresivity Keltů

Ve velmi spleťtém hledání kořenů mimořádně výrazné válečné složky v komunitách Keltů ve 4.-3. století přicházejí v úvahu - mimo přirozený instinkt zachování druhu - hlavně mimolidské faktory, např. nepříznivé výkyvy klimatu. Konečně až v poslední době Christian Maisse, byť s výhradami, stanovil příčinu invazí Keltů z (chladnější) středozápadní Evropy do (teplejšího) Středomoří právě ve zhoršení klimatu (Meise 1998, Abb 22; Waldhauser 2002, 277 - 278, Abb. 2 - 3).

Zda Kelové byli útočnější nežli předchozí populace starší doby železné, resp. epochy bronz, můžeme dedukovat jenom podle archeologických pramenů. Nejspíše nikoli, zato se však o formách jejich agresivity díky písemným pramenům zachovalo daleko větší kvantum informací.

Literatura a prameny

- Caesar: De bello Gallico, Zápisky o válce galské, 1986, str. 34, Praha.
- Drda, P – Rybová, A. 1998: Kelové a Čechy, Praha.
- Filip, J. 1956: Kelové ve střední Evropě, Praha.
- Kruta, V. 2000: Les Celtes Histoire et dictionnaire, Paris.
- Meise, Ch. 1998: Archäoklimatologie, Jahrbuch der Schweizgesellschaft für Ur- und Frühgeschichte 81, 224 - 230.
- Neustupný, J. 1968: Otázky pravěkého osídlení československého území, SNM XXII/2.
- Pleslová – Štiková, E. 1958: Nález laténské chaty s hromadným pohřbem na Hradech, okr. Mnichovo Hradiště, PA LIX, 143 - 158.
- Plutarchos: Vitae parallelae, I Kamillus, Lipsiae Teubner 1882/1904.
- Polibius Historicus: Historiae, Lipsiae Teubner 1903.
- Venc, S. 1984: Otázky poznání vojenství v archeologii, Praha.
- Waldhauser, J. 1978: Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Újezd in Böhmen II, Teplice.
- Waldhauser, J. 1985: Hromadný nerituální hrob z Keltů z Prahy - Bubenče, Archeologica Pragensia 6, 139 - 147.
- Waldhauser, J. 1993: Hallstatt - und latenezeitliche Siedlung mit Gräberfeld bei Radovesice in Böhmen II, Praha - Teplice.
- Waldhauser, J. 2002: Wirtschaftliche strukturen in offenen Siedlungen und Verkehrswege der latenezeit in Böhmen, In: Dürnberg und Manching, 277 - 278, Bonn.